

ПИТАННЯ ТЕОРІЇ

УДК 347:355.488

DOI <https://doi.org/10.32782/chc.v054.2024.1>

Харитонов Євген Олегович,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
член-кореспондент НАПрН України
ORCID ID: 0000-0001-5521-0839

Харитонova Олена Іванівна,

докторка юридичних наук, професорка,
завідувач кафедри інтелектуальної власності та патентної юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
член-кореспондент НАПрН України
ORCID ID: 0000-0002-9681-9605

ГІБРИДНА ВІЙНА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РОЗУМІННЯ ПРИВАТНОГО ПРАВА

Актуальність. Процеси глобалізації та глокалізації, що відбуваються у сучасному світі, не виправдовуючи очікування на «міжцивілізаційні діалоги», створюють внутрішнє напруження, перешкоджаючи формуванню глобальних політичних, економічних, соціальних, правових тощо систем. Ця обставина зокрема, зумовило активізацію гібридних (полігібридних) війн.

Сутність російсько-українського конфлікту як «гібридної» війни була охарактеризована у позиції Міністерства закордонних справ України наступним чином: «Збройна агресія є лише одним з елементів гібридної війни Росії проти України. Іншими елементами стали: 1) пропаганда, що базується на брехні та підміні понять; 2) торговельно-економічний тиск; 3) енергетична блокада; 4) терор і залякування громадян України; 5) кібератаки; 6) категоричне заперечення самого факту війни попри наявність безлічі неспростовних доказів; 7) використання у своїх інтересах проросійських сил та держав-сателітів; 8) звинувачення іншої сторони у власних злочинах» [1]. Сферами, які зазнали впливу «гібридної війни» з метою недопущення євроатлантичної інтеграції України, стали договірна, торговельна, дипломатична та ін. [2, с. 20] Полігібридні війни, створюючи «гібридні загрози» в усіх сферах життя людини (суспільства), порушують права людини, або перешкоджають їхній реалізації, що зумовлює необхідність пошуку

«гібридних відповідей», зокрема, у галузі права з використанням юридичних заходів.

Постановка проблеми. Значення права в умовах гібридної війни неможливо належним чином оцінити, не дослідивши того, як маємо розуміти категорії «право» взагалі та «приватне право», що є основою національного правопорядку, наслідком, умовою і елементом відкритого суспільства, зокрема. При цьому концепт «приватне право» доцільно досліджувати з урахуванням дихотомії «приватне об'єктивне право – приватні суб'єктивні права», оскільки останні («права особистості») належать до базових цінностей відкритого суспільства, а в умовах полігібридної війни найчастіше стають об'єктами ураження, через що потребують захисту не тільки і не стільки засобами приватного права, як заходами права публічного.

Методологічною основою приватно-правових досліджень є природно-правове розуміння його сутності. Таке праворозуміння є типовим для відкритого, демократичного суспільства. Воно має багато переваг, але також має кілька вад, суттєво важливих в умовах війни: недостатня ефективність, можливість розбіжності у поглядах, неврахування особливостей надзвичайних ситуацій. Зокрема, при гібридній війні, котра характеризується відсутністю чіткого розмежування між військовими діями, політичним впливом та

іншими формами агресії (насильства), доцільним для вирішення проблем, що виникають внаслідок гібридних загроз, є синкретичне праворозуміння, яке охоплює природно-правовий, політологічний та соціологічний підходи.

Розгляд сутності такого праворозуміння в умовах гібридної війни і є **метою** нашої статті.

Стан дослідження проблеми

В нашій країні дослідження категорії «гібридна війна» були особливо популярними у перші роки після початку російської збройної агресії в Україні [3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10], зі зниженням інтересу протягом часу АТО і ООС [11, 12, 13, 14, 15]. Зауважимо недостатню активність дослідників після початку повномасштабного російського вторгнення 24.2.2024 року, хоча проблема набула особливої актуальності. Але наразі завдання оцінки позицій фахівців у цій галузі полегшується появою праць оглядового характеру, зокрема розвідки Ж. Павленко та А. Антонова 2023 року «Гібридна війна»: аналіз визначень поняття» [16]. Автори останньої слушно зазначають, що наукові доробки щодо проблематики здійснюються здебільшого в межах воєнних та політичних наук, хоча ці дослідження вимагають у першу чергу глибокого й ретельного філософського, зокрема логіко-методологічного, осмислення з метою конструювання поняття «гібридна війна».

Виклад основного матеріалу

«Гібридні війни» та суміжні поняття

Термін «гібридна війна» набув популярності відносно недавно. До того, протягом століть йшлося просто про «війну», поняття якої, утім, починаючи з грецької Античності, було предметом дискусій [17, с. 202-203].

Аналізуючи феномен гібридної війни у контексті агресії РФ проти України, дослідники характеризують її, передовсім, «як новітній конфлікт і як форму глобального протистояння», і наголошують, що «поняття гібридної війни виявилось теоретично і практично найбільш придатним для визначення специфіки дій РФ, яка, поєднуючи мілітарні, квазімілітарні, дипломатичні, інформаційні, економічні засоби, не гребуючи ядерним шантажем, послідовно намагається досягти в Україні та в інших точках світу власних, не вповні зрозумілих міжнародній спільноті політичних цілей» [18, с. 15]. Водночас поняття гібридної війни охоплює явище набагато ширше, ніж сучасні форми ведення бойових дій, види війн майбутнього або назви конкретних конфліктів змішаного типу. Насправді йдеться про оформлення нового виду глобального протистояння у сучасному дестабілі-

зованому міжнародному безпековому довіллі. Відтак загальне позначення «гібридна війна» розуміють як «парасольковий термін», що покриває різні аспекти цього явища та уможлиблює інтегрування і відносно цілісне розуміння широкого набору, пов'язаних з ним різноманітних та різноспрямованих підходів [18, с. 22; 19].

Підтримуючи тезу щодо доцільності застосування як парасолькового терміну «гібридна війна», ми, водночас, маємо зауважити необхідність структуризації відповідного концепту. Потреба в цьому зумовлена тим, що цей термін використовується, передусім, для позначення війни у традиційному розумінні, яка ускладнена додатковими елементами, компонентами, застосуванням нетрадиційних засобів, методів тощо [20; 21, с. 23-25].

На наш погляд, головна вада такого підходу полягає в тому, що заперечуючи доцільність визнання окремих видів війни і прив'язуючи їх до ідеї (вимоги) «функціонального перетворення на зброю традиційно невійськових засобів силового впливу та об'єднання їх на цій підставі з власне військовими методами», ми втрачаємо можливість їхнього самостійного аналізу у випадках, коли агресор уникає «визнання стану війни» (і навіть «збройного конфлікту»), не використовує «власне військові методи» тощо, а досягає мети/цілей у інший спосіб (політичний, економічний, юридичний, ментальний-релігійний, дипломатичний, культурний та ін. тиск). Що росія, власне, і чинила протягом 1991-2013 років. Більш того, навіть після 2014 року їй удавалося уникати «мілітарної війни», вдаючись для досягнення своїх цілей до «традиційно невійськових засобів силового впливу, але без об'єднання їх з власне військовими методами».

Відтак доцільно розмежувати категорії «гібридна мілітарна війна» і «гібридна війна – загальне явище». У першому випадку йдеться про «гібридність» війни як збройного конфлікту – конструкту, що виник на традиційному підґрунті, а тепер зазнає трансформацій внаслідок використання нових методів, форм і засобів воєнних дій. У другому випадку – маємо на увазі «гібридність» війни у широкому сенсі – як соціального конфлікту, протистояння держав, спільнот, суспільств, цивілізацій. Гібридна війна у такому сенсі охоплює також збройні конфлікти, але може відбуватися і без застосування традиційної зброї, із застосуванням інших засобів тиску на іншу його сторону. Отже поняття «гібридна війна» є родовим і охоплює різні види протистояння, зокрема збройні конфлікти.

Відповідно до викладених міркувань визначається методологія та зміст нашого дослідження

Характеризуючи гібридну війну, будемо спиратися на твердження К. фон Клаузевіца, яке стосується феномену війни взагалі: це, передусім, «акт насильства, який має на меті змусити противника виконати нашу волю» [22, с. 8-11]. При цьому враховуємо слушне зауваження Реймона Арона: «формула Клаузевіца ... це констатація очевидного факту: війна – не мета в собі, воєнна перемога – так само. Підпорядкування війни політиці, як інструмент підпорядковується меті ... : першість має належати політиці, війна – це лише інструмент для досягнення цілей, визначених політикою, ... кожна держава має підпорядковуватися політиці, тобто розумінню довготривалих інтересів спільноти» [23, с. 47].

Спираючись на таке бачення сутності війни, розглянемо далі особливості сучасного розуміння гібридної війни, враховуючи, що «гібридна війна» є родовим поняттям щодо поняття «війна – збройний конфлікт».

Попри те, що така позиція, наскільки нам відомо, не формулювалася саме таким чином, подібні міркування висловлювалися неодноразово [23, с. 167, 171], зокрема, й українськими науковцями [4, с. 12; 16, с. 107-108]. Головною ознакою такої війни називають її «гібридність»: вона є одночасно війною інформаційною, економічною, репутаційною, смисловою. Військові дії задають лише фон для більш масштабної війни в людському розумі [24].

Існує думка, що концепція гібридної війни належить російському генералу Герасимову [25]. Значною мірою вона ґрунтується на визнанні того, що вперше в історії саме в Україні росія звела гібридну війну в абсолют [4, с. 3].

Проте дослідники спростовують російську першість у цьому питанні, зазначаючи, що: «Росія ніколи не використовувала в своїх стратегічних документах і доктринах термін «гібридний». Більше того, у росії просувалася думка, що не вона, а проти неї Захід веде гібридну війну, і це саме західна концепція. У викладі на початку 2013 року В. Герасимовим російського бачення гібридності йшлося не про дії росії, а містилася конспірологічна російська версія «арабської весни» і ставилось завдання знайти методи протидії. Відтак росія розробляла власні методи гібридної війни, які незабаром були застосовані проти України [26, с. 315-317].

Як зазначає Герберт Макмастер: «Хоча кольорові революції та протести в Москві ґрунтувалися

на прагненні населення до свободи та досконалішого врядування, Путін бачив за ними руку Америки та Європи. Страх і почуття втраченого гонору взаємно підсилювалися і надалі керували його амбіціями в зовнішній політиці. Щоб захиститися від внутрішньої опозиції та повернути Росії велич, Путін воскресив націоналістичну місію країни, він зображує свій народ як безстрашний і розробляє зовнішню політику, яка має залякати сусідів і похитнути західні демократії ... відповідно до своїх кадебістських звичок ... він розробляє складні стратегії, спрямовані на досягнення цілей, розташованих майже на межі, переступання якої здатне викликати узгоджену відповідь або держави-мішені, або, скажімо, її союзників по НАТО» [27, с. 46-47].

Так звана «концепція Герасимова» мала джерелом також здобутки американців, котрі у пошуках засобів боротьби з міжнародним тероризмом звернули увагу на доцільність акценту «невоєнних операцій» (Operations Other Than War) за тісної взаємодії з недержавними акторами та медіа-середовищем. Це радикально змінювало підходи до військової стратегії – щонайменше, першочергові цілі ударів обиралися тепер виходячи із подальшого «потрібного» інформаційного «резонансу» таких дій.

Першою жертвою війни ставала інформаційна інфраструктура противника: вороже суспільство отримувало вже спеціально підготовану інформацію. Новий етап розвитку ця концепція отримала після трагічних подій 11 вересня 2001 року, коли головним противником стали розосереджені, горизонтальні мережі терористичних груп з автономними «комірками», без жорсткої вертикалі управління «країна-спонсор – лідер угруповання – польові командири – бойовики». Для боротьби з таким противником був потрібен цілком новий інструмент, який би обов'язково враховував і нову інформаційну реальність світу, внаслідок чого з'явилася нова концепція інформаційно-психологічного протиборства, яка дістала назву Мережно-центричне протиборство (Network-Centric Warfare – NCW).

Російське воєнно-політичне керівництво було в захваті від ідеї, а для усунення проблем з її практичним втіленням знайшли просте рішення: замість традиційних військових підрозділів використовувати «гібридні», неідентифіковані війська. Поки противник намагається зрозуміти, що є джерелом загрози – і поки прийде до тями, операція завершується з тим інформаційним «ефектом», який формується агресором.

Запозичену ідею «перехрестили» у «сетевые войны», а пізніше начальник російського генштабу генерал В. Герасимов прочитав лекції перед складом Академії воєнних наук (АВН), котрі охарактеризували як «доктрини Герасимова 1.0 і 2.0».

Перша лекція, прочитана в січні 2013 року, спиралася на досвід «мережного» протиборства в контексті подій «Арабської весни» – масових протестів, заворушень і внутрішніх конфліктів на Близькому Сході в період 2010–2012 рр. (певним чином змінивши акценти і давши гібридному інструментарію назву «асиметричних дій»).

Як зазначає Тарас Жовтенко, саме ця ідея лягла в основу військової операції з анексії українського Криму і окупації частини українського Донбасу на початку 2014 року. Положення оновленої концепції щодо бачення гібридного інструментарію торувало шлях до повномасштабного вторгнення РФ на територію України 24 лютого 2022 року, втілюючи концепт «стратегії активної оборони», фундаментальною частиною якого був «комплекс запобіжних заходів з нейтралізації загроз безпеці держави» [28].

За оцінками Макмастера, сукупність цих та аналогічних їм тверджень, що поєднують дезінформацію та заперечення власної відповідальності з використанням руйнівних технологій, за допомогою яких росія атакує сильні сторони цільових держав і грає на їхніх слабкостях, планування використання економічної залежності від енергоносіїв, які постачає росія, браваду, визнання доцільності використання удосконалених, неконвенційних, конвенційних і ядерних воєнних засобів, і склали «доктрину Герасимова», відому також під назвами «методичка Путіна», «російська війна нового покоління» – (РВНП), а також «гібридна війна» [27, с. 47].

Створення «власної російської» доктрини гібридної війни це не просто інтелектуальні вправи, а пошук та апробація засобів досягнення бажаного глобального результату. «Спрощено геополітична мета Росії при розв'язанні глобального гібридного конфлікту усвідомлювалася таким чином: методами гібридної війни зруйнувати існуючий світопорядок, щоб відновити світопорядок періоду холодної війни і в ньому посісти звичне місце (або максимально порівняне – з поправками на зміцнілий Китай тощо) [8, с. 9-10].

Але, якщо говорити про поняття гібридної війни у сучасному (військовому) його розумінні, то його увів Ф. Гоффман [29], котрий сформулював кілька важливих постулатів: 1) «Гібридні війни

не є новими, але вони [щоразу] різні». 2) «Гібридні війни об'єднують у собі летальний характер державних конфліктів із фанатичним та затяжним запалом нерегулярної війни». 3) у таких війнах має враховуватися взаємодія когнітивного та віртуального просторів» [30]. (Є й інші точки зору на авторство визначення і його зміст [31, с. 134]. Однак нам вони не здаються переконливими).

Американські дослідники до основних характеристик гібридної війни відносять маскування її під невійськовий інструментарій, а також високий рівень неочікуваності. Відтак найважчою ситуацією, яку породжує гібридна війна, є її непередбачуваність. Як підкреслюють дослідники асиметричних конфліктів: «Від західних демократій очікується поведінка, що відповідає правилам, у той же час від терористів, за визначенням, цього не очікують». Із іншого боку, саме це стає завданням гібридної війни. Гібридна війна надає перевагу тому, хто вміє працювати з масовою свідомістю. Сторона, що атакує, повинна доводити справедливість своїх дій як власному народові, так народу, на який націлена атака. А для атакованої сторони досить важко давати відповідь такої неоголошеній війні [32]. (Певною мірою схожий «перелік основних характеристик гібридної війни» зі «складовими стратегіями гібридної війни», пропонує С. Полумієнко [33].)

Що стосується чинників зростання популярності концепту «гібридна війна» і, значною мірою, витіснення ним традиційного терміну «війна», то деякі дослідники вважають, що гібридна війна стала здобутком нового часу саме тому, що багато потрібних для неї завдань можна виконати за рахунок інформаційного компоненту. Чим сильнішим стає розвиток інформаційного компоненту, тим легшим буде виконання цих завдань [24]. Натомість, інші автори зростання інтересу до категорії «гібридна війна» пов'язують з вадами існуючого розуміння поняття війни «згідно з міжнародним правом, через що у XXI столітті постає гостра необхідність заміни класичного розуміння «війни» на модерне поняття «гібридна війна», яке у законодавстві країн учасників «війни» не визначене» [26, с. 315-317].

Як на наш погляд, слушними є і та, й інша точка зору, відображаючи обставини залежні (бажання обійти правила міжнародних угод та пов'язані з цим санкції тощо) та менш залежні (формування інформаційного суспільства, розвиток інформаційних технологій тощо) від волі людей.

Як зазначалося, в Україні першим монографічним дослідженням гібридної війни, що з'явилося

після Майдану та російської агресії 2014 року стала книга Євгена Магди «Гібридна війна: вижити і перемогти», опублікована у 2015 році [4]. Її автор слушно зазначив, що росія гібридною війною проти України намагається вирішити одразу кілька актуальних для себе геополітичних завдань: позбутися конкурента у впливі на пострадянському просторі; гіпотетичною поразкою України деморалізувати низку держав Центральної та Східної Європи тощо. ... Метою агресора є деморалізація українського суспільства і крах українського державного проєкту зсередини, у чому путін на той час зумів досягнути серйозних успіхів, але досягти поставленої мети – перетворення українського суверенітету на суто декоративний атрибут – так і не зумів.

Головним фронтом гібридної війни є фронт інформаційний, де росія інтенсивно використовує «приватно-державне партнерство» різноманітних медіа, реалізуючи три взаємопов'язані завдання: створює сприятливий інформаційний фон усередині Росії, здійснює килимові бомбардування дезінформацією українських громадян, формує сприятливе для себе інформаційне середовище на Заході. Не менш важливим є енергетичний фронт, ... Крім того ... використовується проросійське лобі та представники радикальних політичних сил Старого Світу, переписування історії та інтенсивний вплив російської православної церкви на події на пострадянському просторі [34].

Визначаючи поняття гібридної війни, українські дослідники пропонують, акцентуючи увагу на тих чи інших її ознаках. Так, В. Липкан описує гібридну війну як «цілеспрямований процес встановлення зовнішнього управління альфа суб'єктом над об'єктом управління, встановлення тотального контролю над сферою державного управління, в якому вирішальну роль відіграють інформаційні засоби» [35, с. 24-26]. А.А. Долженко характеризує гібридну війну у контексті загроз національній безпеці як «різновид збройного конфлікту, який включає у себе політичну, ідеологічну, економічну, інформаційну та військову складову, необхідні для досягнення поставлених цілей шляхом встановлення контролю над певною територією або соціальною групою» [26]. На думку Бориса Бідичева, гібридна війна поєднує традиційні і нетрадиційні методи. Тобто, симетричні і асиметричні, військові і невійськові методи ведення війни. Найважливіше зрозуміти, що гібридна війна – це війна, яка поєднує звичайні і незвичайні форми ведення війни, які дійсно переплітаються, і ніхто вже не може зрозуміти взагалі: це війна чи не

війна точиться [36]. Він розрізняє 4 воєнних і 4 невоєнних чинники гібридної війни. 4 воєнних – це використання традиційних військових конвенційних сил, сил спеціальних операцій, сил нетрадиційних, неконвенційних, а також проксі-сил. Невійськова складова – це політичні, економічні чинники, це кіберпростір і медіа-простір. Сюди входять пропаганда, інфовійни і все, що з цим пов'язано. І всі ці чинники тісно переплітаються. Найнебезпечніше і найдивовижніше для військових у цій війні – це те, що на застосування одним ворогом одного з чинників, інший відповідає зовсім іншим. Асиметрія є головною ціллю, а головне, чим ми користуємося – політичний простір. ... Фактично на якісь перемоги ворога на полі бою, ми відповідаємо рішенням політичних, економічних, інформаційних сил... І так само робить наш ворог. І це є гібридна війна [36].

«Гібридність» права у добу гібридної війни

Під час гібридної війни об'єктом нападу агресора є індивідуальна та колективна свідомість (ментальність) населення атакованої країни, цивілізації, а також правоментальність, що є своєрідним «юридичним кодом» нації і належний рівень якої є запорукою правопорядку відповідної держави.

До цього додамо, що коли ментальність слугує основою формування і критерієм розрізнення цивілізацій, то правовий менталітет є підґрунтям визначення концепту права взагалі, приватного права зокрема, а відтак і критерієм розрізнення правових систем. На тлі правової системи правовий менталітет виступає як основоположна матриця, що визначає правовий «колорит» національної правової дійсності [37, с. 258], який, за своєю сутністю, є втіленням (відображенням) національних суспільних цінностей та спроб їхньої реалізації юридичними засобами. Врахування зазначеної обставини, на наш погляд, забезпечує формування концепту права в цілому і концепту приватного права, зокрема, що відображають правові цінності суспільства, втілені у його правоментальності. У концепт приватного права додаються аксіологічні елементи, що дає змогу коригувати його в умовах гібридної війни навіть у межах позитивістського підходу, спираючись на методологічний імператив правотворення щодо залагодження конфлікту приватного та публічного інтересів, а також солідаризація зазначених інтересів з метою подолання агресії і захисту суспільних цінностей.

Розглядаючи у наших попередніх розвідках правові проблеми протистояння відкритого та

закритого суспільства [38], ми визначили наступні методологічні засади дослідження концепту приватного права у такому контексті. З них найбільш важливими у розумінні приватного права в умовах гібридної війни, на нашу думку, є наступні положення.

1. Право взагалі і приватне право, зокрема, розуміється як концепт, тобто, певний підхід до бачення дійсності, котрий при розгортанні його змісту у системі суджень утворює концепцію.

2. Право, як концепт – наднаціональний елемент загальнолюдської цивілізації, котрий доцільно вивчати з використанням дихотомії «приватне право – публічне право». У реальному житті ці категорії не існують, а слугують, натомість, концептуальною основою розрізнення національних галузей права (цивільного, адміністративного тощо) у залежності від існування у них більшої чи меншої частки публічності чи приватності.

3. Приватне право, як концепт, є феноменом, що органічно притаманний західній європейській культурі (цивілізації), а також свідомо сприйнятий суспільствами, які поділяють відповідні цивілізаційні цінності.

4. Визнання концепту «приватне право» є основою національного правопорядку, чинником та умовою існування відкритого суспільства [38, с. 64].

5. В умовах полігібридної війни найбільш прагматично виправданим є політологічно-соціологічне розуміння права, котре також стосується і приватного права, оскільки, попри те, що приватно-правова методологія визначає засади взаємин між приватними суб'єктами, змістовним його результатом є система правових норм і правил, які регулюють поведінку та взаємодію між учасниками договору, власником та користувачем майна, спадкоємцями та спадкодавцями, іншими суб'єктами.

Політологічно-соціологічне розуміння права як відповідь на виклик гібридної війни

Оскільки кожна війна є продовженням політики за допомогою насильства, будь-які концепти (поняття, категорії тощо), пов'язані з феноменом гібридної (полігібридної) війни, мають розглядатися із врахуванням «політологічного забарвлення». Це стосується також концепту права взагалі і концепту приватного права, зокрема.

На нашу думку, політологічне розуміння права (ми розрізняємо тут політологічне розуміння права і політологію права, правову політологію (див., наприклад: [39]) полягає у врахуванні (дослідженні, вивченні) взаємодії політики і пра-

вової системи, а також впливу політичних процесів на розвиток концепту права та правових концептів.

При цьому мають аналізуватися та враховуватися такі аспекти права, як політичні чинники походження та розвитку концепту права, так і його структура, функції, взаємодія з політичними інститутами, вплив політичної влади на правову систему та інші аспекти.

Дослідження в галузі політології права дає змогу краще розуміти природу права, його роль у політичному суспільстві та співвідношення з іншими соціальними явищами.

З погляду політологічної концепції, концепт права можна визначити як систему ідей, уявлень і образів щодо норм і правил, які регулюють взаємини між людьми та групами на різних рівнях політичного суспільства. Право виступає як інструмент формування поведінки громадян і організацій, що забезпечує захист прав та свобод людини, визначає процедури прийняття рішень, врегулює конфлікти та забезпечує стабільність і порядок у суспільстві. Разом із тим, право у політологічному розумінні є важливим чинником забезпечення функціонування політичної системи, взаємодії між суб'єктами політики, та їхніх взаємин з іншими суб'єктами з метою забезпечення правопорядку у суспільстві.

При цьому право у політологічному розумінні стосується не лише суб'єктів політики, але й інших суб'єктів суспільства, які підпадають під його дію і вплив. Правові норми і правила, встановлені системою права, застосовуються до всіх членів суспільства, незалежно від їхнього статусу, соціального становища або політичної активності. Право регулює взаємини між громадянами, забезпечує захист їхніх прав і свобод, встановлює процедури та механізми розв'язання конфліктів та спорів у суспільстві. Таким чином, право стосується всіх членів суспільства і визначає умови їхнього функціонування та взаємодії.

Джерелами права у контексті політологічного розуміння можуть вважатися політичні інституції, органи влади та політичні процеси, які впливають на формування та розвиток правової системи. Формами права є Конституція, яка встановлює основні принципи та права громадян, обмеження влади та інші важливі норми, а також законодавство, міжнародні договори, судова практика, рішення політичних органів та політичні інституції, які впливають на створення та застосування правових норм.

Політологічне бачення права може бути застосоване також при вивченні концепту приватного права, оскільки, попри те, що приватно-правова методологія визначає засади взаємин між приватними суб'єктами, змістовним його результатом є система правових норм і правил, які регулюють поведінку та взаємодію між учасниками договору, власником та користувачем майна, спадкоємцями та спадкодавцями, іншими суб'єктами. При цьому визначаються, забезпечуються і захищаються приватні права осіб у цивільних відносинах, встановлюється порядок вирішення цивільних спорів та забезпечується адекватний захист інтересів учасників таких правовідносин. Таким чином, політологічна концепція права може бути застосована і до приватного права, як до складової частини загальної системи права.

У контексті гібридної війни, яка характеризується відсутністю чіткого розмежування між військовими діями, політичним впливом та іншими формами агресії (продовженням політики шляхом насильства), використання політологічної концепції права дає можливість синкретичного підходу до вирішення низки проблем, що виникають внаслідок гібридних загроз:

1. Забезпечення правового простору: У гібридній війні важливо забезпечити правовий простір, який дозволить унеможливити зловживання правовими нормами для ведення ворожої діяльності.

2. Реагування на нові (гібридні) виклики: умови гібридної війни вимагають нових підходів до застосування правових норм та механізмів правової відповідальності для відповіді на нетрадиційні загрози.

3. Міжнародне співробітництво: У гібридних конфліктах важливо сприяти співробітництву між країнами та міжнародними організаціями для розробки ефективних міжнародних правових механізмів.

Політологічне розуміння права в умовах гібридної війни може відігравати важливу роль у формуванні юридичних заходів забезпечення стабільності, захисті прав та свобод громадян та відповідній реакції на виклики сучасних гібридних конфліктів.

Разом із тим, таке розуміння права, аби не перетворитися на сукупність теоретичних побудов, має бути доповнене соціологічним баченням, як елементом загального концепту. До цього варто додати, що соціологічне праворозуміння дає також можливість уникати в умовах війни недоліків природно-правового та позитивістського розуміння у їх «чистому /рафінованому» вигляді.

Що стосується природно-правового розуміння, то воно, на наш погляд, може бути охарактеризоване як результат «приватно-правового способу /методології мислення». Таке праворозуміння є типовим для відкритого, демократичного суспільства. Воно має купу переваг і одну (але істотну ваду) недостатню ефективність в умовах надзвичайних ситуацій, а надто, в умовах війни. Як казав батько Джорджа Сороса (котрого ми неодноразово цитували раніше): «Нормальні правила не діють в аномальних умовах».

У таких умовах влада, зазвичай, вдається до публічних заходів, котрі, з погляду юридичного, спираються на перевагу позитивістського розуміння: право трактується (зокрема, владою) як інструмент в руках держави [40, с. 83].

Разом із тим, публічно-правові заходи, попри сподівання влади, не завжди є ефективними внаслідок конфлікту приватних та публічних інтересів, що змушує шукати шляхи їхнього залагодження (про що ми вже писали раніше і про що буде йтися далі у цій книзі).

Відтак для того, щоб при дослідженні концепту приватного права одразу внести «поправку» на надзвичайність чинника впливу на право, яким є гібридна війна, звернімося до соціологічного праворозуміння, котре сформувався як реакція на недоліки позитивістського підходу до права. Концепції соціологічного розуміння права не заперечують існування права, але визначають його не як систему нормативних приписів державної влади, а як специфічне соціальне явище, що стихійно виникає в результаті процесів соціальної саморегуляції та є результатом динамічного функціонування соціуму. Залежно від зміни суспільних відносин змінюється і право, котре є віддзеркаленням суспільних відносин. Право не породжується державою, але закріплюється нею. Тому соціологічний підхід до розуміння права окрім того, що основну увагу акцентує безпосередньо на суспільних відносинах, ще й побудований на позитивістській методології, адже не обмежує існування права у вигляді законів. Право корениться у самому суспільному житті, а не у його формальному відображенні, і закони лише тоді є правовими, коли адекватно відображають динаміку об'єктивного суспільного розвитку [41, с. 8].

Отже соціологічний елемент використовуємо як доповнення до політологічного, зокрема, з метою оцінки значення обов'язку приватної особи у екстремальних ситуаціях [42]. а відтак далі будемо вести мову про політологічно-соціологічне розуміння права.

Маємо тут також зауважити, що стимулом для нас у прийнятті такого рішення стали також зусилля В. Костицького щодо формування висунутої ним теолого-соціологічної теорії права.

Його висновки стосовно того, що у контексті теолого-соціологічного праворозуміння, в основі розвитку права лежать кілька об'єктивно зумовлених чинників 1) моральний імператив, визначений Всевишнім; 2) творча діяльність суспільства, зумовлена прагненням до свободи і справедливості як на загальносуспільному рівні, так і на особистісному; 3) намагання урівноважити загальносуспільний та особистий інтерес; 4) формування правового порядку як умови життя сучасного мультиінституційного суспільства; 5) прагнення до забезпечення безпеки життя, здоров'я, власності та прав і свобод) [43], здаються нам конструктивними (значною мірою придатними) також у контексті проблематики концепту приватного права в умовах гібридної війни.

Висновки. Гібридні війни, створюючи «гібридні загрози» в усіх сферах життя людини (суспільства), порушують права людини, або перешкоджають реалізації останніх, що зумовлює необхідність пошуку «гібридних відповідей», зокрема з використанням правових (юридичних заходів).

Поняття гібридної війни, є родовим і охоплює низку видів протистояння, зокрема протистояння у вигляді збройного конфлікту, котре також іменують просто – «війна». Відповідно має досліджуватися феномен «гібридна війна» та його вплив на концепт приватного права, а у перспективі вивчатися зв'язок приватного права з окремими видами полігібридної війни.

У контексті гібридної війни, яка характеризується відсутністю чіткого розмежування між військовими діями, політичним впливом та іншими формами агресії (насильства), використання політологічного бачення права дає можливість синкретичного підходу до вирішення низки проблем, що виникають внаслідок гібридних загроз. Природно-правове та політологічне розуміння права, аби не перетворитися на сукупність теоретичних побудов, має бути доповнене соціологічним баченням, як доповнення до політологічного, зокрема, з метою оцінки значення обов'язку приватної особи у екстремальних ситуаціях.

Відтак проблеми приватного права в умовах гібридної війни доцільно розглядати з позицій політологічно-соціологічне розуміння права.

При встановленні значення права в умовах гібридної війни слід враховувати дихотомії «приватне право – публічне право» та «приватне

об'єктивне право – приватні суб'єктивні права», оскільки останні («права особистості») є одними з базових цінностей відкритого суспільства, а в умовах полігібридної війни найчастіше стають об'єктами ураження, через що потребують захисту не тільки і не стільки засобами приватного права, як заходами права публічного. Врахування цих відмінностей дає можливість більш ефективно реагувати на гібридні загрози та їхні наслідки.

Аналіз можливостей застосування у гібридній війні ефективних правових заходів у відповідь на гібридні загрози агресора свідчить, що відповіді також мають бути «гібридними»

При цьому, як на нашу думку, тут має йтися про «гібридність» у двох значеннях.

По-перше, це «гібридність» відповідей нападнику, яка означає, що заходи у відповідь мають бути адекватними загрозам, створеним ворогом (включаючи, водночас, всю палітру можливостей: на вогонь – відповідати вогнем + пропагандою + кібератаками; на пропаганду – пропагандою + правові заходи + кібератаки + створення симулякрів тощо).

По-друге, це «гібридність» засобів, що застосовуються усередині держави. Зокрема, що стосується правових заходів, то вони мають обиратися і використовуватися на підґрунті, передусім, політологічно-соціологічного розуміння права і, зберігаючи основну мету – захист прав людини (приватних осіб), допускати також збільшення частки публічно-правових елементів у регулюванні відносин не тільки публічних, але й приватних.

З практичного погляду, це означає створення концепції правового регулювання (зокрема, цивільних відносин), яка б ґрунтувалася на загальному баченні завдань держави і суспільства у гібридній війні (перемога), деокупації та відбудови, а також юридичного забезпечення дій України у полігібридній війні з росією, котра, за оцінками експертів, буде тривати з півстоліття після припинення «гарячої фази» поточної війни.

Відколи російська військова агресія стала повномасштабною, стала очевидною й необхідність суттєвого підвищення ефективності механізму правового регулювання, зокрема, адекватного регулювання цивільних відносин і реалізації та захисту цивільних прав в умовах запровадження воєнного стану.

Попри прийнятті низки законодавчих актів та ужиття відповідних юридичних заходів, деякі регуляції, ухвалені швидко, без урахування довгострокових наслідків, фактично виявилися шкідливими

для економіки країни або мали лише коротко-строковий позитивний ефект [44].

Аби уникнути згаданих вад і підвищити ефективність механізму правового регулювання цивільних відносин в умовах гібридної війни з метою захисту прав та інтересів особи, одним з найважливіших питань, що має бути вирішене вже на першій стадії, є визначення меж юридичного впливу і прогнозування очікуваних результатів. Без цього неможливе визначення кола проєктів нормативних актів, які мають бути підготовлені на етапі наступному. При цьому враховуємо, що межі, засади і доцільність правового регулювання є різними для сфери приватного і публічного права.

Із врахуванням тієї обставини, що формування та прийняття актів цивільного законодавства в умовах надзвичайних ситуацій, зокрема, воєнного стану, значною мірою втрачає своє «приватноправове забарвлення», констатуємо дві важливі обставини:

1) природне право в умовах воєнного стану не може беззастережно вважатися універсальним підґрунтям цивільного законодавства;

2) в умовах воєнного стану природне право може бути безпосереднім «квазі-регулятором» цивільних відносин на тимчасово окупованих територіях, де не діяла українська юрисдикція, і має потім враховуватися при вирішенні спорів з правовідносин, що виникли у період окупації.

Війна потребує суттєвого підвищення ефективності механізму правового регулювання, зокрема, адекватного нормативного забезпечення, що ґрунтується на політологічно-соціологічному праворозумінні та приватно-правовій і публічно-правовій методології регулювання цивільних відносин.

Аналіз норм українського цивільного законодавства, які стосуються здійснення та захисту прав людини (приватної особи) в умовах війни, дає підстави для висновків про наявність двох протилежно спрямованих тенденцій: з одного боку, це прагнення влади максимально зберегти приватно-правові засади регулювання цивільних відносин; з іншого, -дотримуючись підкреслено «ліберальної» лінії, влада затягує прийняття необхідних, але непопулярних законів (скажімо, Закону про мобілізацію), через що після загострення ситуації на фронті змушена вирішувати проблеми у цій галузі адміністративними заходами, непопулярними у суспільстві. Водночас громадянське суспільство, надмірно покладаючись на свідомість громадян, ймовірні успіхи «ідеологічного» забезпечення мобілізації, заходів заохочення тощо, також не сприяло досягненню життєво важливої мети.

На нашу думку, оптимальним тут є поєднання заходів заохочення та примусу, із супроводом їх відповідними комунікаціями між владою, державними інституціями та громадянським суспільством.

ЛІТЕРАТУРА:

- 10 фактів про збройну агресію Росії проти України. Опубліковано 09 грудня 2019 року. URL: <https://mfa.gov.ua/10-faktiv-pro-zbroynu-agresiyu-rosiyi-proti-ukrayini>
- Буткевич О. Український вимір протидії «гібридній війні» //Деокупація. Юридичний фронт: матеріали Міжнародного експертного круглого столу (Київ, 18 березня 2022 р.) / Державний торговельно-економічний університет, Українська асоціація порівняльного правознавства, Українська асоціація міжнародного права, Асоціація реінтеграції Криму; упоряд. і наук. ред. О. В. Кресін. Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2022. С. 20.
- Даник Ю., Мальярчук Т., Бриггс Ч. Гібридна Війна: Хай-Тек, Інформаційні та Кібер Конфлікти. Connections: QI. 2017. № 16. С. 5–27. URL: <http://connections-qj.org/ru/article/gibridnaya-voyna-hay-tek-informacionnye-i-kiberkonflikty>
- Магда С. Гібридна війна: вжити і перемогти. Харків: Віват, 2015. 304 с.
- Магда С. Гібридна війна: сутність та структура феномену. International relations, part «Political sciences». 2014. № 4. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2489/2220
- Почепцов Г. Гібридна війна: інформаційна складова. Media Sapiens. 2015. URL: http://osvita.mediasapiens.ua/trends/1411978127/gibridna_viyna_informatsiyna_skladova/
- Пьювельде Д. Гібридна війна – чи існує вона взагалі? NATO Review. 2015. URL: <https://www.nato.int/docu/review/ru/articles/2015/05/07/gibridnaya-voynasushchestvuet-li-ona-voobshche/index.html>
- Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Харків : Фоліо, 2017. 496 с.
- Тараненко М. Гібридна війна в Україні: історія та сучасність. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. 2016. Вип. 3/4 (31/32). С. 190–200. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/25058/1/VPSP2016-3-4_190-200.pdf
- Яворська Г. Гібридна війна як дискурсивний конструкт. Strategic priorities. 2016. № 4 (41). С. 41–48. URL: <http://ippi.org.ua/sites/default/files/yavorskaya.pdf>
- Воєнні аспекти протидії «гібридній» агресії: досвід України: монографія / за заг. ред. А. М. Сиротенка. Київ: НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2020. 176 с.
- Соколов Б. Гібридна війна в дії. День. 11 листопада 2021. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/den-planety/gibrydna-viyna-v-diyi>
- Bratko A., Zaharchuk D., Zolka V. Hybrid warfare – a threat to the national security of the state. Revista de Estudios en Seguridad Internacional. 2021. Vol. 7, № 1. P. 147–160. URL: <http://www.seguridadinternacional.es/revista/>

14. Osiihuk M., Shepotylo O. Conflict and well-being of civilians: The case of the Russian-Ukrainian hybrid war. *Economic Systems*. 2020. Vol. 44(1). С. 1–31. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0939362518303960>
15. Tkachuk I., Shynkarenko R., Tokovenko O., Svorak S, Lavoryk A. Hybrid threats and the transformation of the state political institute: a neo-institutional approach. *Journal of interdisciplinary research*. 2021. Special Issue, № 11/01-XVI. URL: http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/110116/papers/A_05.pdf
16. Павленко Ж., Антонов А. «Гібридна війна»: аналіз визначень поняття. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія : зб. наук. пр. / редкол.: О. Г. Данильян (голова) та ін. Харків: Право, 2022. № 2 (53). С. 106–119.
17. Філіп Гізбертц. Поняття «мир» і «війна в контексті транснаціонального тероризму. *Філософія права і загальна теорія права*. 1. 2019. С. 202–203.
18. Яворська Г. М., Іжак О. І. Феномен гібридної війни. *Світова гібридна війна: український фронт*: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Харків: Фоліо, 2017.
19. Яворська Г. М. Концепт «війна»: семантика і прагматика. *Стратегічні пріоритети*. Серія: Філософія. 2016. № 1. С. 14–23.
20. The Military Balance 2015: website. URL: https://archive.org/details/militarybalance20000unse_d0k7
21. Гуменюк В. Гібридна війна Росії проти України як загроза універсальній колективній безпеці // Деокупація. Юридичний фронт: матеріали Міжнародного експертного круглого столу (Київ, 18 березня 2022 р.) / Державний торговельно-економічний університет, Українська асоціація порівняльного правознавства, Українська асоціація міжнародного права, Асоціація реінтеграції Криму; упоряд. і наук. ред. О. В. Кресін. – Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2022. С. 23–25
22. Карл фон Клаузевіц. *Природа війни*. пер. Руслан Герасимов. Харків: Vivat, 2018.
23. Арон, Реймон. *Мир і війна між націями*: Пер. фр. К.: МП «Юніверс», 2000.
24. Гібридна війна: інформаційна складова. Георгій Почепцов. 25 жовтня 2015. URL: <https://ms.detector.media/mediaanalitika/post/14501/2015-10-25-gibrydna-viyna-informatsiyna-skladova/>
25. Хорунжий Г. Війна Росії проти України російська пропаганда як складова «гібридної війни». *Український науковий журнал «ОСВІТА РЕГІОНУ»* URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/1392>
26. Долженко О. О. Концептуальні засади та понятійно-категоріальне визначення «гібридної війни» в контексті загроз національній безпеці України. *Глея*: наук. вісник: зб. наук. праць. Київ, 2018. Вип. 128. С. 315–317.
27. Макмастер Герберт. *Поля битв. Боротьба за захист вільного світу* / пер. з англ. Надія Коваль К.: Наш формат, 2023.
28. Гібридна війна: анатомія інструментарію й перемоги. 3 листопада 2022. Тарас Жовтенко, URL: <https://dif.org.ua/article/gibrydna-viyna-anatomiya-instrumentariyu-y-peremogi>
29. Гібридна та складна війна. Вибір Януса: визначення сьогодишнього багатогранного конфлікту. URL: *Журнал Збройних Сил – Гібридна vs. складна війна* (armedforcesjournal.com)
30. Hoffman F. G. Hybrid warfare and challenges. *Joint Force Quarterly*. 2009. I. 52.
31. Чалапко В. Н. Гібридна війна як сучасна форма насильства. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2021. № 1 (48). С. 134.
32. З історії поняття гібридної війни в США і Росії. Георгій Почепцов. 1 листопада 2015. URL: <https://ms.detector.media/mediaanalitika/post/14619/2015-11-01-z-istorii-ponyattya-gibrydnoi-viynu-v-ssha-i-rosii/>
33. Полумієнко С. К. Гібридна війна, її окремі передумови, стратегії та наслідки. *Вісник Національної академії наук України*. 2017. № 8. С. 78.
34. Гібридна війна: питання і відповіді. Євген Магда. 27 липня 2015. URL: <https://ms.detector.media/mediaanalitika/post/13805/2015-07-27-gibrydna-viyna-pytannya-i-vidpovid/>
35. Ліпкан В. А. Роль стратегічних комунікацій у протидії гібридній війні проти України. *Проблеми протидії проявам тероризму, сепаратизму та екстремізму в сучасних умовах*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 25 вересня 2015 р.). Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний ун-т внутрішніх справ, 2015. 252 с.
36. Так що ж таке гібридна війна? І чи гібридна війна в Україні? 18 липня 2017. URL: <https://www.armyfm.com.ua/tak-shho-zh-take-gibrydna-vijna-i-chi-gibrydna-vijna-v-ukraini/>
37. Павловська-Кравчук В. Поняття та сутність правового менталітету: методологія дослідження. *Вісник Академії правових наук України*. Редкол. В.Я. Тацій та ін. –Х.: Право, 2010. № 4(63). С. 258
38. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Приватне право як концепт. Том V. Протистояння відкритого та закритого суспільств і приватне право (Частина I. Приватне право у відкритому суспільстві): монографія. Одеса: Фенікс, 2022.
39. *Правова політологія. Академічний курс*. За ред. І.О. Кресіної. К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2021. 480 с.
40. Кузь С.В. Теоретико-методологічні засади праворозуміння. *Науково-інформаційний вісник Право*. № 1(13). 2016. С. 83.
41. Стащенко О. До питання про зміст і напрями соціологічного право розуміння. *Філософія права*. 2009. № 11. С. 8.
42. Попович Т. П. Розуміння обов'язку у соціологічних концепціях Г. Спенсера та Є. Ерліха. *Актуальні проблеми держави і права*. 2022. № 10 (2) С. 81–86. DOI: <https://doi.org/10.32782/apdr.v94.2022.10>
43. Костицький В. В. Про теолого-соціологічні елементи в юридичному позитивізмі. *Соціологія права*. Вип. 4 (31). С. 34–37.
44. Моніторинг та оцінка законодавства, ухваленого під час воєнного стану: скасувати не можна залишити. Вікторія Агапова, Віра Іванчук. Аналітика. Реформи. 5 Липня 2023. URL: <https://voxukraine.org/monitoring-ta-otsinka-zakonodavstva-uhvalenogo-pid-chas-voyennogo-stanu-skasuvaty-ne-mozhna-zalyshyty>

Харитонов Євген Олегович, Харитонova Олена Іванівна
Гібридна війна та її вплив на розуміння приватного права

Стаття присвячена аналізу концепту «приватне право» з урахуванням дихотомії «приватне об'єктивне право – приватні суб'єктивні права», з точки зору синкретичного праворозуміння, яке охоплює природно-правовий, політологічний та соціологічний підходи. Зазначається, що полігібридні війни, створюючи «гібридні загрози» в усіх сферах життя людини (суспільства), порушують права людини, або перешкоджають їхній реалізації, що зумовлює необхідність пошуку «гібридних відповідей», зокрема, у галузі права з використанням юридичних заходів.

Проаналізувавши існуючі поняття гібридної війни, автори вважають за доцільне розмежувати категорії «гібридна мілітарна війна» і «гібридна війна – загальне явище». У першому випадку йдеться про «гібридність» війни як збройного конфлікту – конструкту, що виник на традиційному підґрунті, а тепер зазнає трансформацій внаслідок використання нових методів, форм і засобів воєнних дій. У другому випадку йдеться про «гібридність» війни у широкому сенсі – як соціального конфлікту, протистояння держав, спільнот, суспільств, цивілізацій. Гібридна війна у такому сенсі охоплює також збройні конфлікти, але може відбуватися і без застосування традиційної зброї, із застосуванням інших засобів тиску на іншу його сторону. Отже поняття «гібридна війна» є родовим і охоплює різні види протистояння, зокрема збройні конфлікти.

Встановлено, що під час гібридної війни об'єктом нападу агресора є індивідуальна та колективна свідомість (ментальність) населення атакованої країни, цивілізації, а також правоментальність, що є своєрідним «юридичним кодом» нації і належний рівень якої є запорукою правопорядку відповідної держави. Правовий менталітет є підґрунтям визначення концепту права взагалі, приватного права зокрема, а відтак і критерієм розрізнення правових систем. Зазначається, що методологічними засадами дослідження концепту приватного права в умовах гібридної війни є політологічно-соціологічне розуміння права, котре також стосується і приватного права. Політологічне розуміння права полягає у врахуванні (дослідженні, вивченні) взаємодії політики і правової системи, а також впливу політичних процесів на розвиток концепту права та правових концептів.

Зроблено висновок, що війна потребує істотного підвищення ефективності механізму правового регулювання, зокрема, адекватного нормативного забезпечення, що ґрунтується на політологічно-соціологічному праворозумінні та приватно-правовій і публічно-правовій методології регулювання цивільних відносин. Аналіз норм українського цивільного законодавства, які стосуються здійснення та захисту прав людини (приватної особи) в умовах війни, дає підстави для висновків про наявність двох протилежно спрямованих тенденцій: з одного боку, це прагнення влади максимально зберегти приватно-правові засади регулювання цивільних відносин; з іншого, – дотримуючись підкреслено «ліберальної» лінії, влада зтягує прийняття необхідних, але непопулярних законів (скажімо, Закону про мобілізацію), через що після загострення ситуації на фронті змушена вирішувати проблеми у цій галузі адміністративними заходами, непопулярними у суспільстві. Водночас громадянське суспільство, надмірно покладаючись на свідомість громадян, ймовірні успіхи «ідеологічного» забезпечення мобілізації, заходів заохочення тощо, також не сприяло досягненню життєво важливої мети. Оптимальним тут є поєднання заходів заохочення та примусу, із супроводом їх відповідними комунікаціями між владою, державними інституціями та громадянським суспільством.

Ключові слова: приватне право, приватні права, гібридна війна, полігібридна війна, відкрите суспільство, закрите суспільство, політологія, соціологія, праворозуміння, правове регулювання, правосвідомість, правоментальність.

Kharytonov Evhen, Kharytonova Olena
Hybrid war and its impact on the understanding of private law

The article is devoted to the analysis of the concept of «private law» considering the dichotomy «private objective law – private subjective rights», from the point of view of syncretic legal understanding, which covers natural law, political science and sociological approaches. It is noted that polyhybrid wars, creating «hybrid threats» in all spheres of human life (society), violate human rights, or impede their implementation, which necessitates the search for «hybrid responses» in branches of law with the use of legal measures.

Having analyzed the existing concepts of hybrid war, the authors consider it expedient to distinguish between the categories of «hybrid military war» and «hybrid war is a common phenomenon». In the first case, we are talking about the «hybridity» of war as an armed conflict – a construct that arose on a traditional basis and is now undergoing transformations because of the use of new methods, forms and means of military operations. In the second case, we are talking about the «hybridity» of war in a broad sense – as a social conflict, a confrontation between states, communities, societies, and civilizations. Hybrid warfare in this sense also covers armed conflicts, but it can also take place without the use of traditional weapons, with the use of other means of pressure on the other side. Thus, the concept of «hybrid war» is generic and covers various types of confrontation, including armed conflicts.

It is established that during the hybrid war, the object of the aggressor's attack is the individual and collective consciousness (mentality) of the population of the attacked country, civilization, as well as the lawfulness, which is a kind of «legal code» of the nation and the proper level of which is the key to the law and order of the relevant state. Legal mentality is the basis for defining the concept of law in general, private law in particular, and therefore

the criterion for distinguishing legal systems. It is noted that that the methodological basis for studying the concept of private law in the context of a hybrid war is a political and sociological understanding of law, which also applies to private law. The political science understanding of law consists in considering (researching, studying) the interaction of politics and the legal system, as well as the influence of political processes on the development of the concept of law and legal concepts.

It is concluded that the war requires a significant increase in the efficiency of the mechanism of legal regulation, in particular, adequate regulatory support based on political and sociological legal understanding and private law and public law methodology for regulating civil relations. An analysis of the norms of Ukrainian civil legislation related to the implementation and protection of human rights (of a private person) in the conditions of war gives grounds for conclusions about the presence of two oppositely directed trends: on the one hand, it is the desire of the authorities to preserve the private law principles of regulation of civil relations as much as possible; On the other hand, adhering to an emphatically "liberal" line, the authorities are delaying the adoption of necessary but unpopular laws (for example, the Law on Mobilization), which is why, after the aggravation of the situation at the front, they are forced to solve problems in this area with administrative measures that are unpopular in society. At the same time, civil society, overly relying on the consciousness of citizens, the probable success of "ideological" support for mobilization, incentive measures, etc., also did not contribute to the achievement of a vital goal. The optimal combination here is a combination of incentives and coercion, accompanied by appropriate communications between the authorities, state institutions and civil society.

Key words: private law, private rights, hybrid war, polyhybrid war, open society, closed society, political science, sociology, legal understanding, legal regulation, legal awareness, legal mentality.